

ביאור נפלא בענין התנא ששנה את מסכת מדות

הלוא הוא רבי אליעזר בן יעקב

והפרטים שנשכחו ממנו

— מתורת רבי לוי יצחק נ"ע (שהחודש ימלאו 75 שנה להסתלקותו) -

בימי "שלושת השבועות", הימים שמזכירים לנו את חורבן בית המקדש, נהוג לשים דגש מיוחד על לימוד הנושאים השייכים לבית המקדש. מתוך כ-60 ה"מסכתות" שבמשנה, שתי "מסכתות" פופולריות בימים אלו:

מסכת "מדות", המתארת את המבנה בית המקדש השני על כל חלקיו, כולל המדות המדוייקות של כל חלק וחלק, ומסכת "תמיד", המתארת את עבודת התמיד וסדר היום בבית המקדש.

מעניין הדבר, ששתי המסכתות נפתחות בצורה זהה: "בשלושה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש" – והמשנה מפרטת שלושה מקומות בשטח המקדש שבהם היתה משמרת של כהנים, בכל לילה (ולכל הלילה), כסמל של כבוד למקום המקודש.

ההבדל ה"קטן" שבין המסכתות הוא בהמשך: במסכת "תמיד" נזכרים רק שלושת המקומות שבהם היו הכהנים שומרים, ואילו במסכת "מדות" ממשיכים ומפרטים עוד 21 נקודות שמירה שבהם היו משמרות של לויים.

פרשנים רבים דנים בהבדל זה, וכאן נביא חלק קטן ביותר, ממש "טעימה" מזערית, מתוך מאמר קבלי ארוך (25 עמודים צפופים) שכתב רבי לוי יצחק בנושא זה¹:

אם נתעמק בשמות המסכתות - "תמיד" ו"מדות", נראה שיש בהם הדגשות הפוכות.

השם "מדות" מסמל הגבלה: מדות מדוייקות, לא פחות ולא יותר. במושגי הקבלה, משתייך הדבר לצד ה"שמאלי", מדת ה"גבורה", שענינה הוא לעצור, להגביל ולצמצם;

¹. הרוצה להרחיב את ידיעותיו יפנה למקור – בספר "תורת לוי יצחק" עמודים ער-רצד.

אולם השם "תמיד" מסמל **העדר הגבלה**: תמיד, כל הזמן, בלי הפסקות, מעצורים והגבלות. במושגי הקבלה משתייך הדבר למדת ה"חסד", צד ה"ימין", שענינה הוא להשפיע ולתת בלי חשבונות וללא הגבלה.

הבדל זה בין המסכתות תואם להבדל הכללי, המבואר בהרחבה בתורת הקבלה, שבין שתי הקבוצות המשרתות בקודש בבית המקדש - הכהנים והלויים (ומקוצר היריעה נסתפק באיזכורו בקיצור):

נשמותיהם של הכהנים שייכים למדת ה"חסד" (ולא בכדי מדגישים הכהנים כשהם מברכים את העם: "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל **באהבה**"), ואילו נשמותיהם של הלויים שייכים בעיקר למדת ה"גבורה".

לכן מסכת **"תמיד"** המדגישה את צד ה"חסד" מתמקדת במקומות השמירה של **הכהנים**, ואילו מסכת **"מדות"** המדגישה את צד ה"גבורה" מרחיבה בפרטי המקומות של **הלויים**.

*

רעיון זה משתלב היטב עם המסורת² שעיקרה של מסכת "מדות" מקורה בדברי התנא **רבי אליעזר בן יעקב** שחי בדור החורבן. ואמנם, לא ידוע על כך שאותו תנא היה בעצמו לוי, אבל ידוע גם ידוע שאמו היתה ממשפחת הלוייה.

[בתחילת מסכת מדות מספר רבי אליעזר בן יעקב כעדות אישית על כך ש"פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן, ושרפו את כסותו", כלומר: דודו – אחי אמו – היה אחד מהלויים ששמר בבית המקדש, וכשפעם נרדם על משמרתו נענש ונקנס בשריפת בגדו];

ובכן, חז"ל אומרים כלל כי "רוב בנים דומין לאחי האם"³, ולכן כאשר אדם בא לישא אשה עליו לבדוק במיוחד את אופי האחים שלה, מכיון שחלק גדול מהילדים אמורים להיות דומים להם.

ומכיון שאחי אמו של רבי אליעזר בן יעקב היה לוי, השייך למדת ה"גבורה", מסתבר שגם רבי אליעזר בן יעקב היה דומה לו בכך, ומכאן שייכותו למסכת "מדות", המדגישה – כפי שמתבטא גם בשמה – את צד ה"גבורה".

*

². יומא טז, א.

³. בבא-בתרא קי, א.

רבי לוי יצחק מוסיף ומטעים לפי זה, את העובדה שבמהלך התיאור על בית המקדש ופרטיו שבמסכת "מדות", אנו מוצאים פעמיים את רבי אליעזר בן יעקב – שהוא זה ששנה את רובה של המסכת – כשהוא עוצר את התיאור מחמת **שכח** פרט מסויים:

(1) בפרק ב משנה ה, על אחת הלשכות ב"עזרת הנשים": "אמר רבי אליעזר בן יעקב, **שכחתי מה היתה משמשת**. אבא שאול אומר, שם היו נותנין יין ושמן, והיא היתה נקראת לשכת בית שמניא".

(2) בפרק ה משנה ד: "**לשכת העץ**", אמר רבי אליעזר בן יעקב: **שכחתי מה היתה משמשת**. אבא שאול אומר: לשכת כהן גדול".

השכחה, כמובן, היא אחת מ"תופעות הלוואי" של מדת ה"גבורה", מדת הדין, שענינה הוא להגביל, לעצור ולצמצם, וכתוצאה מכך אפשרי גם מצב שבו יש הגבלה למדת הזכרון, ויש פרטים מסויימים שנשכחים ואינם ממשיכים הלאה.

אך מדוע שכח רבי אליעזר בן יעקב דוקא את שני הפרטים שהזכרנו?

ובכן, כמו שהסברנו היה רבי אליעזר בן יעקב שייך בנשמתו למדרגת הלויים, שמדתם מדת ה"גבורה"; ולכן את "לשכת העץ", שהיא "לשכת כהן גדול" – שכח, שכן הכהנים מייצגים דוקא את הצד השני, מדת ה"חסד". ואם כל הכהנים מדתם "חסד", על אחת כמה וכמה ה"כהן הגדול"!

הניגוד בין הלויים לבין הכהן הגדול, בא לידי ביטוי בולט ביחס לאדם שנכשל חלילה ברצח בשגגה, שעליו מדברת התורה בפרשת מסעי (שהיא אחת מהפרשיות הנקראות בימים אלו של "שלושת השבועות"). דינו של אדם זה הוא לגלות ל"עיר מקלט", שהם בעצם ערים השייכים ללויים, והם אלו שמעניקים מחסה ומקלט לאותו אחד שנקרתה לידו עבירה חמורה זו של קיצור ימי אדם.

עד מתי צריך אדם זה להישאר בעיר מקלט? – "עד מות הכהן הגדול"⁴. כאשר הכהן הגדול נפטר לבית עולמו, אז ניתנת הרשות לאותו רוצח לחזור לביתו ולעירו. מה הקשר לכהן גדול? אומרים חז"ל⁵: "רוצח מקצר ימיו של אדם, וכהן גדול מאריך ימיו של אדם" – אין בדין שיהא מי שמקצר ימיו של אדם, לפני מי שמאריך ימיו של אדם!"

⁴. מסעי לה, כה-כח.

⁵. ילקוט שמעוני על הפסוק.

כאן רואים את ההבדל החד בין הכהן הגדול לבין הלויים. הכהן הגדול "אינו יכול לסבול" את נוכחותו של זה שקיצר ימים, למרות שהוא עשה זאת בשוגג (ולכן הוא יכול לחזור לביתו רק לאחר "מות הכהן הגדול"); הדבר מתאים היטב עם השייכות המיוחדת של הכהן הגדול למדת ה"חסד". מצד שני, הלויים הם אלו שעליהם מוטל לקבל ולקלוט את אותו רוצח, זאת משום שמדתם היא מדת ה"גבורה", כך שיש קשר ביניהם.

העובדה שהכהן הגדול שייך להשפעת "חסד" ולאריכות ימים ("אורך ימים – בימינה"), מודגשת גם בשם לשכתו במקדש: "לשכת העץ". העץ טבעו להאריך ימים (הרבה יותר מאשר בני-אדם), ולכן בנבואת ישעיהו⁶ על האריכות-ימים המופלגת שתהיה לעתיד לבוא, הוא משתמש בדימוי של "עץ": "כימי העץ ימי עמי". זו הסיבה שהכהן הגדול קיבל את "לשכת העץ", המסמלת אריכות ימים.

עכשיו מובן מדוע שכח רבי אליעזר בן יעקב דוקא את תפקידה של "לשכת העץ" והיו צריכים להזכיר לו שזו "לשכת כהן גדול", משום שרבי אליעזר בן יעקב שייך דוקא לצד השני של מדת ה"גבורה" שאותה מייצגים הלויים.

*

גם הפרט השני ששכח רבי אליעזר בן יעקב מתחבר לאותו רעיון. הלשכה היתה נקראת "לשכת בית שמניא", משום ששם היו מאחסנים יין ושמן; קיים קשר מיוחד בין השמן לבין הכהן הגדול, שכן אופן מינויו של הכהן הגדול לתפקידו היא על ידי משיחתו בשמן (ולכן הוא נקרא גם בשם "הכהן המשיח"), וכדברי המשורר בספר תהלים⁷: "כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן, זקן אהרן שיורד על פי מדותיו". ולכן, בדומה לכך שרבי אליעזר בן יעקב שכח את לשכת הכהן הגדול, כך שכח את הלשכה הנקראת "בית שמניא" על שם השמן.

יהי רצון שבקרוב נזכה לראות בעינינו את בית המקדש בתפארתו, את הכהן הגדול המשוח בשמן ואת "לשכת העץ" המיוחדת לו, את הלויים העומדים על משמרתם ולא נרדמים... ואת עבודת התמיד הבלתי נפסקת לכבודו של הקב"ה.

⁶. סה, כב.

⁷. קלג, ב.